
Asim ŠAKOVIĆ¹

Organizovani ekonomski kriminalitet

Organized Economic Crime

Sažetak

Organizovani ekonomski kriminalitet ostaje jedan od glavnih problema u Evropi i svijetu. Organizovani ekonomski kriminal danas je dostigao neslućene razmjere. Među teoretičarima postoje različite definicije organizovanog ekonomskog kriminaliteta. U referatu su obrađeni dosadašnji teorijski pogledi na pojam organizovanog kriminala, oblici i načini izvršenja ovog kriminaliteta. Prikazane su definicije organizovanog kriminala u zakonodavstvu nekih razvijenih zemalja.

Obrađeno je sprečavanje organizovanog ekonomskog kriminala u svijetu i Bosni i Hercegovini. Opisane su najznačajnije metode i sredstva koja se danas primjenjuju u svijetu na spriječavanju organizovanog ekonomskog kriminaliteta.

1. Pojam organizovanog ekonomskog kriminaliteta

Trenutna i potencijalna prijetnja vlastima i društvu od organizovanog kriminala razlikuje se od države do države. Vrlo je značajno da se organizovani kriminal ne smatra istovjetnim. Svaka država ima različite probleme - kriminalne aktivnosti. U jednoj državi mogu biti distribuiranje droge A. kvalitete, pranje novca i nelegalna trgovina ljudima (kao u Engleskoj), dok se te aktivnosti u nekim drugim zemljama mogu odnositi na preprodaju motornih vozila u druge zemlje, organizovane pljačke i distribucije narkotika (kao u Južnoj Africi). Stoga, u našoj zemlji treba tražiti oblike organizovanog ekonomskog kriminaliteta. Pogrešno je na našim prostorima tražiti mafijaške oblike organizovanog kriminaliteta ili

---

¹ Dr. sci., docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

zaključivati da, ako nema mafije, nema ni pojedinih oblika organizovanog kriminaliteta. Naprotiv, treba tražiti oblike organizovanog ekonomskog kriminaliteta koji su prilagodljivi našim uvjetima, pri čemu treba imati u vidu činjenicu da ih nije uvijek lahko uočiti i prepoznati, što svakako otežava da se blagovremeno preduzmu efikasne mjere na njihovom sprječavanju i mogu da prerastu u složene oblike kriminalnog djelovanja. Organizovanost učinioca pojedinih kriminalnih djela u fazi pripremanja i izvršenja, stepen profesionalnosti i grupno kriminalno djelovanje, svakako su karakteristike svojstvene savremenom kriminalitetu. Teška i složena krivična djela ne mogu se ili se veoma teško mogu izvršiti pojedinačno, pa je stoga nužna određena kriminalna organizacija koja garantuje organizaciji pristup izvršenju krivičnih djela.

Rezultati kriminalnih istraživanja ukazuju na osnovni problem koji se pojavljuje pri definisanju pojma organizovanog kriminaliteta, s obzirom na prisutna mišljenja da svi oblici organizovanog kriminalnog djelovanja ne predstavljaju i organizovani kriminalitet.

Problem se ispoljava u činjenici što zastupnici ovih mišljenja smatraju da je za postojanje organizovanog kriminaliteta, pored elemenata koji karakterišu organizovano kriminalno djelovanje, nužan još jedan element - veza kriminalne organizacije sa državom i njenim organima. Primjenom komparativne metode analize sadržaja dostupne kriminološke i kriminalističke naučne i stručne literature, došlo se do zaključka o nepostojanju identičnih stavova među autorima o nužnosti postojanja veze kriminalne organizacije sa državom i njenim organima, kao bitnog elementa organizovanog kriminaliteta.

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv trans-nacionalnog organizovanog kriminala, koja je potpisana u Palermu 2000 god., sadrži definiciju grupe za organizovani kriminal u kojoj se navodi da je "to grupa koja se sastoji od tri ili više lica, koja postoji jedno izvjesno vrijeme i koja djeluje sa ciljem izvršenja jednog ili više ozbiljnih krivičnih djela radi neposrednog ili posrednog ostvarivanja novčane ili neke druge materijalne koristi". Ozbiljna krivična djela su definisana kao ona za koja je predviđena kazna zatvora dulje od četiri godine. Na osnovu navedene konvencije, za krivična djela smatra se učešće u grupama koja se bave organizovanim kriminalom, kontinuirano bavljenje kriminalom, korupcijom, pranjem novca i povreda zakonitosti.

Dovodeći sadržaje definicija organizovanog kriminaliteta, korupcije i pranja novca u komparativni odnos i posmatrajući ih u oblasti ekonomskog kriminaliteta sa stanovišta aktivne kriminalne prakse, može

se zaključiti da su ova tri pojma u odnosu. Organizovani kriminalitet najčešće se služi korupcijom, kao nosiocem povezivanja i održavanja veza sa organima vlasti, državnim i drugim utjecajnim privrednim i finansijskim subjektima i pranjem novca, kao načinom prikrivanja kriminalnih radnji, bez obzira na to da li su ti vidovi korupcije i pranja novca predviđeni kao krivično djelo ili ne.

Poznati autori koji se dugo godina bave problematikom organizovanog kriminaliteta M.A.Eliot i H.H.Schneider, smatraju da organizovani kriminalitet u svom sadržaju, pored organizovanosti, planiranja, podjele zadataka, discipline i odgovornosti unutar kriminalne organizacije, čiji je cilj ostvarivanje dobiti i profita, obuhvata i određenu vezu sa državom i pojedinim njenim organima, u vidu saradnje organa za primjenu zakona sa onim koji ne poštuju i žele da izigravaju zakon, odnosno u vidu neutralisanja policije i pravosuđa i korumpiranja vlasti (Eliot), čime organizovani kriminalitet nastoji da neotkriven uđe u legalni poslovni svijet (Schneider).

Za razliku od ovih autora, I.C.Kinney i E. Rosmann za postojanje organizovanog kriminaliteta ne ističu potrebu postojanja određene veze sa državom i njenim organima, već je dovoljno da kriminalna organizacija vrši pojedine kriminalne djelatnosti (reketiranje, prostituciju, krijumčarenje droge), (Kinney) ili da je u pitanju kriminalna organizacija sa čvrstom, podjelom posla, odgovornošću ili planiranjem kriminalne aktivnosti (Rosmann).

Na zakonodavnom planu, prije svega, treba istaći da su države, u kojima je organizovani kriminal već duže vrijeme intenzivno prisutan i aktivan, usvojile niz promjena kako bi kontrolu učinile efikasnijom. Italija, Amerika, Njemačka, npr. uvele su kao krivično djelo samo članstvo u grupama organizovanog kriminaliteta i za niz krivičnih djela su predvidjele kao otežavajuću okolnost izvršenje od organizovanog kriminaliteta. U italijanskom krivičnom zakonu postoji definicija kriminalnog udruženja mafijaškog tipa, iz čijeg sadržaja je vidljivo da takvo udruženje čine najmanje tri ili više osoba, koje koriste veze osnovane na zastrašivanju, prinudi i zakonu šutnje koji proizlazi, za djela usredotočena na direktno ili indirektno upravljanje ili kontrolu privrednih djelatnosti, koncesija ovlaštenja, tendera i javnih službi ili za postizanje nelojalnih profita ili dobitaka za sebe ili druge osobe.

Američka definicija organizovanog kriminaliteta podrazumijeva kriminalno djelovanje dviju ili više osoba sa svrhom uspostavljanja monopola na nekom geografskom području, u kriminalnoj djelatnosti koja donosi

dobitak ili stalni finansijski dohodak, uz upotrebu zastrašivanja, terorisanja ili nasilja nad onima koji se suprotstavljaju njegovom razvoju, uz potkupljivanje javnih službenika, čije je sudjelovanje nužno za daljnji ilegalni opstanak i razvoj kriminalnih djelatnosti.

Početakom devedesetih u Njemačkoj su intenzivirana nastojanja kriminalističke i pravosudne prakse u traženju odgovarajućih sadržaja definicije pojma organizovanog kriminaliteta. Osnovane su dvije grupe za izradu ove definicije

- radna grupa Ministarstva unutrašnjih poslova i
- mješovita radna grupa pravosuđa i policije.

U ovom razmatranju prikazuju se rezultati mješovite radne grupe pravosuđa i policije, jer su ti zaključci, prema mišljenju njemačkih pravnih teoretičara i kriminologa, sadržajni i cjelovitiji. Članovi radne grupe naglasili su da pojam organizovanog kriminala u Njemačkoj obuhvata sljedeći sadržaj: organizovani kriminalitet je plansko izvršenje krivičnih djela sa svrhom postizanja dobiti ili moći, koja su pojedinačno ili sveukupno od velikog značaja, a u kojima na osnovu podjele na duže ili neodređeno vrijeme sudjeluju više od dva sudionika: koristeći specijalne zadatke vještine ili strukture slične poslovodstvima, ili primjenjujući nasilje ili druga sredstva zastrašivanja, ili u sprezi sa politikom, medijima, javnom upravom, pravosuđem ili ekonomijom-privredom. Vidljiva su dva dijela definicije organizovanog kriminaliteta: a) opći dio (opća obilježja) i b) posebni dio (posebna obilježja)

Opća obilježja su:

1. krivična djela koja su pojedinačno ili sveukupno od velikog značaja,
2. sa svrhom sticanja dobiti ili moći,
3. na duže ili neodređeno vrijeme,
4. podjela posla,
5. zajedničko djelovanje više od dva sudionika,
6. plansko izvršenje.

Posebna obilježja su:

1. korištenje specijalnih zadataka ili struktura sličnih poslodavstvenim,
2. primjena nasilja ili drugih sredstava zastrašivanja,
3. sprege s politikom, medijima, javnom upravom, pravosuđem ili ekonomijom-privredom.

Posebna obilježja kvalificiraju udruženo kriminalno ponašanje kao organizovani kriminalitet. U konkretnom slučaju ova obilježja mogu biti zastupljena kumulativno ili pojedinačno. Nije prijeko potrebno da odmah obje grupe obilježja budu pojedinačno i vremenski vidljivo povezana u konkretnom slučaju. No, da bi se sa sigurnošću potvrdilo postojanje organizovanog kriminaliteta, moraju se u nekoj kriminalnoj djelatnosti steći općenita obilježja i najmanje jedno posebno obilježje organizovanog kriminaliteta.

Na osnovu navedenih mišljenja stranih autora može se zaključiti da u teoriji postoji šire i uže shvatanje organizovanog kriminaliteta. Šire shvatanje pojma organizovanog kriminaliteta obuhvata one oblike organizovanog kriminalnog djelovanja, gdje postoji kriminalna organizacija i organizovan pristup u fazi pripreme i izvršenja krivičnih djela s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi. Uže shvatanje pojma organizovanog kriminaliteta, svodi se samo na one oblike organizovanog kriminalnog djelovanja gdje su uspostavljene određene veze između šefova kriminalnih organizacija i predstavnika države i njenih organa. Ako se analiziraju rezultati teorijskih istraživanja, može se zaključiti da sadržaj pojma organizovanog kriminaliteta obuhvata organizovano kriminalno djelovanje s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi i ostvarivanja profita, ali isto tako ovim pojmom podrazumijevaju se i oni oblici organizovanog kriminalnog djelovanja gdje je kriminalna organizacija uspjela da uspostavi određene veze sa državom i njenim organima.

2. Oblici i načini ispoljavanja organizovanog ekonomskog kriminaliteta

Savremeni kriminalitet karakteriše organizovano kriminalno djelovanje koje je sve izraženije pri izvršavanju težih krivičnih djela iz oblasti ekonomskog kriminaliteta. U oblasti ekonomskog kriminaliteta ispoljena je najveća opasnost da pojedini oblici organizovane kriminalne djelatnosti uspostave vezu sa državom, njenim organima i drugim relevantnim subjektima. Pojavni oblici organizovanog ekonomskog kriminaliteta u SAD obuhvataju: utaju državne imovine, protivzakonite manipulacije i prevare u bankovnom, monetarnom i privrednom sistemu, osiguravajućim društvima, nadzor i vođenje ilegalnih kockarnica, korupciju, kompjuterski ekonomski kriminal, krivotvorenje međunarodnih razmjera i sl. U ovoj oblasti ispoljavaju se oba vida organizovanog kriminaliteta; tj. organizovano kriminalno djelovanje bez uspostavljenih veza sa državom i njenim organima i drugim relevantnim subjektima i organizovano kriminalno djelovanje sa uspostavljenim takvim kriminalnim vezama.

Kontrola tržišta dobara i rada je sastavni dio strategije organizovanog kriminala. Ta strategija računa na totalnu kontrolu sive ekonomije neformalnog tržišta rada, korupciju kako građana, tako i državnih organa. Kriminalizacija sive ekonomije u BiH je praktično stavila ovaj veliki ekonomski potencijal, a zatim i dobro razvijenu komunikacijsku i transportnu mrežu sive privrede, pod okrilje organizovanog kriminaliteta. Mreža i veze za krijumčarenje duhana i cigareta iskorištene su kao osnova za modernizaciju mreža i veza za ilegalnu trgovinu drogama, automobilima, oružjem i imigrantima. Korupcija države i građana su na djelu često putem poslova koje finansira sama država a kontroliše organizovani kriminalitet. Jedan od modaliteta organizovanog kriminalnog djelovanja u ovoj oblasti ispoljava se u vidu kupovine robe od domaćeg preduzeća bez obračunatog i uplaćenog poreza na promet, da bi se ta roba prodavala za gotov novac najčešće fizičkim licima, a potom se sastavljala lažna dokumentacija kojom se prikaže da je roba prodana nekom drugom preduzeću radi dalje prodaje. Odgovarajuće forme ovog kriminala postoje i u oblasti uvoza određenih roba, kao što su nafta, kahva, cigarete i alkoholna pića, putem fiktivnih firmi iz Republike Srpske, da bi putem legalnih firmi iz Federacije roba prodavana u Federaciju BH, čime je izbjegavano plaćanje carinskih i poreskih obaveza državi.

Potencijalna prijetnja od elektronskog kriminala koji vrše grupe za organizovani kriminal još uvijek nije dovoljno poznata. Pored informacijskog kriminala, elektronski kriminal uključuje: krađu informacijskih usluga; promjene informacija; spriječavanje pristupa informacijama. Trendovi koji se koriste u okviru elektronskog kriminala su: korištenje Interneta protiv finansijskih institucija i povećanja broja elektronskog kriminala kojeg vrše » insajderi ». Finansijski kriminal, ili »kriminal finansijske moći« kao što bi ga neko opisao, može imati ogroman utjecaj na državne prihode, smanjujući priliv od poreza kroz organizovane prevare (malverzacije). Većina finansijskog kriminala nije nešto što je novo i nepoznato.

Ekonomski kriminal je ojačao u vremenu ekonomske liberalizacije kada se država nalazi u ekonomskoj tranziciji. Prilike se otvaraju za korupciju političara u procesu privatizacije, berzovne prevare, šverc. Profil ekonomskog kriminala viši se mijenja nego sam kriminal i podrazumijeva učešće velikog broja obrazovanih ljudi koji svoju aktivnost smatraju legitimnim. U mnogim slučajevima, neko smatra, ovakve vrste ekonomskog kriminala »dio privilegovane klase«.

3. Sprječavanje organizovanog ekonomskog kriminaliteta

Strategijski pristup sprječavanja organizovanog kriminaliteta omogućava adekvatnu preventivnu djelatnost nadležnih organa, uz primjenu

odgovarajućih ekonomskih, pravnih, političkih i drugih mjera koje pospješuju borbu protiv organizovanog kriminaliteta. Organizovana djelatnost, zasnovana na naučnim i praktičnim osnovama, stvara barijeru za prodor organizovanog kriminaliteta. Dobro organizovana, isplanirana preventivna djelatnost utiče na sprječavanje iznenađenja u vidu nagle pojave pojedinih oblika organizovanog kriminaliteta.

Razmatrajući problematiku sprječavanja organizovanog kriminaliteta, s aspekta prevencije, a s ciljem iznalaženja efikasnih metoda adekvatnih našim društveno-političkim i ekonomskim uvjetima, od kriminalističkog značaja je da se sagledaju aktivnosti međunarodnih organizacija i pojedinih država, koje primjenjuju različite metode u njegovom sprječavanju, angažujući prije svega, profesionalne organe i sve druge društvene snage koje svojom aktivnošću mogu doprinijeti efikasnijem suzbijanju organizovanog kriminaliteta. Organizovani kriminalitet, uglavnom u težim pojavnim oblicima sve više se ispoljava u međunarodnim razmjerima pa njegovo uspješno sprječavanje podrazumijeva i odgovarajuće međunarodne mjere.

Još je veliki broj pitanja koje treba definisati pri Evropskoj Uniji da bi se osigurao efikasniji odgovor, npr, neophodna je potpuna implementacija odluka sa Samita u Tampere. Pored toga, potrebno je definisati pitanja koja se odnose na Europol; koji je odgovarajući broj jezika koji bi se koristio za uspješno djelovanje Europola, da li experti Europola treba da rade u zemljama članicama; zatim, pitanja koja se odnose na uspješnu implementaciju zajedničkih timova i međunarodnih snaga za implementaciju; pitanja vezana za ulogu u sprječavanju falsifikovanja novčanica EURA što nije u nadležnosti niti jedne državne policije. Na međunarodnom nivou, Konvencija Ujedinjenih nacija o sprječavanju trans-nacionalnog organizovanog kriminala predstavlja značajan korak naprijed. Ali, potrebno je još puno toga napraviti da bi ova Komisija našla svoju uspješnu primjenu u praksi, prije svega treba je ratificirati i implementirati u BIH kroz primjenu najboljih iskustava u oblastima kao što su: sprječavanje pranja novca i korupcije; prevazilaženje problema extradicije; osiguranje mjera zaštite svjedoka; poboljšanje zajedničke pravne pomoći; kao i predložene instrumente koji bi pomogli licima koja su nadležna za sprovođenje zakona – kao što je primjer omogućavanja svjedočenja putem video veza, ili traženjem zajedničke pravne pomoći elektronskom poštom (e-mail). Ključ uspjeha Konvencije bit će u njenoj uspješnoj primjeni.

4. Sprječavanje ekonomskog kriminaliteta u BiH

Bosni i Hercegovini potrebno je izvjesno vrijeme da transformiše svoje institucionalne strukture i zakone; to stvara nestabilne uslove u kojima organizovani kriminal stvara "alternativna" rješenja i institucije, npr. "zaštićeni porezi". Na taj način organizovani kriminal postaje društveni fenomen i mnoge zemlje ga smatraju "pravilom". Stvaranje adekvatnih pravnih instrumenata i regulativa predstavlja samo dio odgovora. BiH može imati koristi samo od novih organa koji su nadležni za sprovođenje zakona, a da nemaju nikakve veze sa prošlošću, pomoći koju dobiva od država članica EU u znanju i opremi; veće regionalne saradnje, npr. kroz inicijativu o saradnji u jugoistočnoj Evropi (SICI); povinovanje regulativima i uslovima propisanim od EU; stvaranje centralnih istražnih organa (ali ne do stepena kojim bi se ignorisale lokalne uprave).

Organi nadležni za sprovođenje zakona suočeni su sa velikim izazovima. Praksa ukazuje na neke od oblasti koje su predložene za usvajanje, kao što su:

- centralizacija organa za sprovođenje zakona,
- izbjegavanje stvaranja velikog broja odjela u okviru institucija koje su nadležne za sprovođenje zakona,
- formiranje interdisciplinarnih timova i fleksibilnih specijalnih jedinica,
- organizovanje većeg broja specijalizacija za službena lica koja rade na sprječavanju manje vidljivog ali kompleksnijeg kriminala kao što je pronevjera,
- bolje korištenje obavještajnih službi kao i istraživanje i analiza, stvarajući empirijske dokaze.

Bitno je da političari koji donose zakone shvate problematiku koja je vezana za organizovani kriminal. Lica koja su nadležna za sprovođenje zakona imaju značajnu ulogu u edukaciji političara (kao i medija i javnog mnijenja). Političari treba da shvate da su zakoni i njihovo sprovođenje samo dio rješenja. Političari moraju postaviti prioritete, ukoliko im je to dato; nekoliko institucija koje su nadležne za sprovođenje zakona mogu se istovremeno boriti protiv svih oblika kriminala. Kao dio odgovora na organizovani kriminal treba ustanoviti korijene uzroka. Mjerenje stvarne vrijednosti različitih strategija sprovođenja zakona u odnosu na postignute uspjehe, uključujući indirektno i nepredviđene efekte, vrlo je značajno za ocjenu različitih opcija strategija sprovođenja zakona.

Organizovani kriminalitet je duboko složen ekonomski, politički, socijalni i pravni problem. Pokazalo se da je njegova moć prilagođavanja tržištu i

akcijama represivnog aparata daleko veća nego je to slučaj sa legalnim organima i državom. Unutrašnja organizacija, razvijen komunikacijski sistem i visoka fleksibilnost su, možda, najznačajnije operativne i ekonomske komparativne prednosti organizovanog kriminaliteta. Otuda, mada korisne, gotovo sve krivično-pravne, materijalne i procesne reakcije su po pravilu zakasnile i veoma ograničene u efektima. S druge strane, postoje nastojanja da se u ime efikasnosti u borbi protiv organizovanog kriminaliteta ustupi nekim fundamentalnim ustavnopravnim ili međunarodno priznatim i zaštićenim ljudskim pravima, uključujući tretman u istražnom i sudskom postupku, metode pribavljanja dokaza i povjerljivih podataka. Strategije borbe protiv organizovanog kriminaliteta treba da budu usmjerene, prije svega, na oblast finansijske regulative, društveno-ekonomskog razvoja i demokratije, smanjenja objektivnih mogućnosti za zloupotrebe tržišne i državno-političke konjunktore, obrazovanja kadrova i koordinacija i saradnje na međunarodnom planu. Strategijski pristup suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu omogućava određenu preventivnu djelatnost nadležnih organa, uz primjenu odgovarajućih i drugih mjera koje pospješuju borbu protiv organizovanog kriminaliteta. Razmatrajući problematiku suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, s aspekta prevencije, a s ciljem iznalaženja efikasnih metoda adekvatnih našim društveno-političkim i ekonomskim uslovima, od kriminalističkog značaja je da se sagledaju mišljenja nekih stranih autora koja se odnose na oblike borbe protiv organizovanog kriminaliteta.

Planiranje, kao jedan od metoda borbe protiv savremenog kriminaliteta, razrađuje i E.Kube, ističući da se borba protiv kriminaliteta uglavnom može voditi na dva načina. Jedan je stihijski u kom dominira empirizam i volutarizam, a drugi je zasnovan na određenom sistemu, pri čemu planiranje, kao izraz koncepcijske strategije, dolazi do punog izražaja, a osnove takvom planiranju su naučna saznanja u borbi protiv kriminaliteta.

Interesantno je mišljenje, koje u kontekstu sagledavanja oblika borbe protiv organizovanog kriminaliteta iznosi M.Fullkrug, smatrajući da novi oblici kriminaliteta zahtijevaju stalni razvoj i prilagođavanje metoda borbe protiv njih i da je nužno promijenjenim oblicima kriminaliteta suprotstaviti odgovarajuće razvijene metode borbe. Ovaj autor posebno ističe da se organizovanom kriminalitetu uspješno može suprotstaviti uvođenjem nove metode u vidu prikrivenog vođenja istražnih radnji protiv okrivljenih od samog početka, pri čemu i sam autor ukazuje na moguće probleme pravne prirode pa i sudske prakse. Izuzev ove novine, autor, kao već oprobane i uhodane načine u borbi protiv organizovanog kriminaliteta,

razmatra i korištenje i kontrolu telefona, jer su ove metode uvijek davale važne operativne informacije za dalje vođenje kriminalnog postupka.

Razvijene zemlje u kojima je razvijen organizovani kriminalitet, susreću se sa nizom teškoća i problema u pokušajima njegove kontrole, otkrivanja i osiguravanja dokaza. Iznijet ćemo slučajeve preventivnog djelovanja korištenjem posebne operativne metode i sredstava.

Posebne operativne metode i sredstva

Na početku da spomenemo da je sam naziv posebne operativne metode i sredstva najbolji primjer, najviše zbog višegodišnje upotrebe u policiji, gdje se udomaćio kao stručni izraz. Prirodnije bi bilo razmotriti odgovarajući izraz, koji najviše odgovara, kao što je izraz »tajne istraživačke metode,« međutim, pošto se izraz posebne operativne metode i sredstva udomaćio u policijskom rječniku, tako ćemo ga u nastavku upotrebljavati.

Kriminalističko poimanje posebne operativne metode i sredstava je način ofanzivnog prikupljanja informacija o kriminalnom djelovanju organizovanih kriminalnih struktura. Ide se u većini za tajno prikupljanje informacija putem infiltriranja u kriminalne skupine. Prikupljanje informacija ide preko tajnih saradnika, prikrivenih istražitelja, posebnih grupa za tajno promatranje, video-snimanje, kontrola telefonskih razgovora i drugi način komuniciranja, prisluškivanjem neposrednih razgovora članova kriminalnih udruženja. Većina spomenutih oblika prikupljanja informacija se primjenjuje u kriminalističkoj praksi evropskih država krajem devedesetih godina. Kako je spomenuto, takvo prikupljanje informacija moguće je zloupotrijebiti, zbog čega to predstavlja u određenim primjerima kršenje individualnih prava i sloboda uslijed čega je potrebno da je to područje kriminalističkog rada detaljno zakonski opredijeljeno i pod istražnim i drugim nadzorom. Navedeno saznanje pokušavamo implementirati u domaću kriminalističku praksu, što bi moralo naći svoje mjesto u kriminalnoj politici.

Izraz posebne operativne metode i sredstva ne nalazimo u raspoloživoj kriminalističkoj literaturi. Ovaj izraz bi trebalo naći u Zakonu o unutrašnjim poslovima Federacije BiH, u smislu da kriminalistička služba »upotrebljava posebne operativne metode i sredstva«. U Zakonu o krivičnom postupku u Federaciji BiH, koji se primjenjuje od 1998.god., uvedene su mjere nadzora i snimanja telefonskih razgovora i drugih oblika komuniciranja tehničkim sredstvima i prisluškivanjem, međutim, ipak ne postoji izraz »posebne operativne mjere i sredstva«. Na ovom mjestu treba

da spomenemo neka ključna pitanja, koja se pojavljuju u upotrebi spomenutih mjera. Mjere obuhvataju i veći broj nedužnih ljudi, koji se slučajno nađu u tom području upotrebe mjera; te ljude je potrebno obavijestiti o tome, a podatke koji su organi gonjenja dobili, je potrebno uništiti.

Krajem osamdesetih godina u Evropi se počela oblikovati strategija borbe protiv organizovanog kriminala. Strategija temelje zasniva na iskustvima američkih agenata, koji se s organizovanim kriminalom susreću već oko pedeset godina (pa tu dolazi i negativno iskustvo italijanskih agenata). Osnovni strateški cilj novoformirane strategije je uništavanje unutrašnjih kriminalnih struktura, koje su posve skrivene. Prepoznavanje tih struktura vrši se prikupljanjem informacija o njihovoj djelatnosti i povezanosti.

Prikupljanje informacija o relativno zatvorenim kriminalnim organizacijama je moguće pomoću tajnog agenta. Pored njega se značajno upotrebljavaju prikriveni istraživači koji se kriminalnim strukturama predstavljaju kao njihovi partneri, o čemu će biti govora. Da bi se pomoću oba oblika prikriveni prikupljenih informacija moglo približiti načinu djelovanja kriminalnih udruženja, moraju se upotrijebiti i druge posebne mjere, kao što su otkup inkriminiranog blaga (uvoz oružja, droge, piratski proizvodi i nevidljivo prikupljanje).

Na drugoj strani je potrebno radi sigurnosti i nadzora tih ljudi, pa i radi kasnijeg dokazivanja, te mjere kombinovati s načinom prikupljanja obavijesti, koje su do sada (legalno i nelegalno) prikupile obavještajne organizacije. Razumljivo je da takav način prikupljanja informacija zahtijeva snažnu analičku podršku i sudski nadzor.

S kriminalističkog gledišta je značajno da se uporedo s upotrebom tajnih istraživačkih metoda, pripremi, također, program za zaštitu informacija. S tim programom mislimo na zaštitu tajnih saradnika i prikrivenih istraživanja, na zaštitu svjedočenja u krivičnom postupku, pa i na zaštitu drugih učesnika u postupku (kriminalista, tužilaca, sudaca).

Organizovani kriminal se u Evropi počeo širiti tehnološkim razvojem, koji je ukinuo granice između država. Razvoju organizovanog kriminala doprinio je i raspad države bivšeg Sovjetskog saveza, gdje su postojeći nadzorni mehanizmi doživjeli velike čistke, bez posla su ostali i oni koji su ovladali organizovanim kriminalom za potrebe države. Zbog toga što organizovani kriminal više nego klasični ugrožava privredu i političku moć pojedinih država, potrebno mu se suprotstaviti sa efikasnijim sredstvima.

Kriminalistički stratezi i taktičari se slažu, da se bez ofanzivno prikrivenih istraživanja ne može prodrijeti u poduzetničko djelovanje hijerarhijski organizovane i birokratski vođene strukture organizovanog kriminala. Kriminolozi se slažu, da neki od oblika prikrivenih istražitelja radom ugrožavaju u ustavu zagarantovana lična prava i slobode, pa se tako i slažu da su određene promjene na tom području nužne. Izvjesnu ravnotežu je potrebno naći, i to po zadatku razumne kriminalne politike. Sve to važi i za BiH, koja se počela susretati sa različitim oblicima organizovanog kriminala.

Tajni agenti i prikriveni istražitelji

Posebna metoda prikupljanja dokaza protiv djelatnosti organizovanih kriminalnih društava je takozvana tajni agenti. Ta metoda se najprije upotrebljavala u SAD u borbi protiv mafijaških društava. U nekoliko izmijenjenih oblika su sedamdesetih godina to preuzele neke zapadnoevropske policije. Prikriveni istražitelj je posebno nadaren, i školovan i opremljen pripadnik policije, koji uspostavlja vezu s kriminalnim skupinama radi dobijanja informacija koje su podloga za sljedeću mjeru policije u borbi protiv kriminalne skupine. Iz navedenog proizilazi da prikriveni istraživač izvršava svoju dužnost tačno određenim ciljem - približiti se nekoj kriminalnoj organizaciji te prikupiti dovoljno indicija i dokaza za uspješno uništavanje organizacije. Djeluje po nalogima nadređenih i pod kontrolom drugih organa, po nalogu tužilaštva. Pri tom mora imati brižno izgrađenu »legendo« namještenu biografiju, za koju mora posjedovati dokumente, kako bi najbolje odgovarao prikrivenom istraživaču. Zato mora prikriveni istražitelj usvojiti jezik kriminalnog podzemlja, način ponašanja i oblačenja, i sve djelatnosti poistovjetiti sa skupinom, u koju se uključuje. Pred uključenje u takvu skupinu mora dobro proučiti psihologiju ponašanje skupine, u koju se želi uključiti, te na osnovu svega toga savladanog igrati ulogu pripadnika te skupine. Poznavanje skupine na izgradnji legende su potrebne radi zavaravanja prikrivenog istražitelja pred otkrivanjem. Pored toga je velika obaveza za takvog istraživača svakodnevno djelovanje na ivici zakona. Istraživač mora na jednoj strani djelovati po pravilima kriminalne skupine, a na drugoj, pak, u okviru zakonskih normi, što je velika obaveza radi moguće diskreditacije. Radi pripreme načina življenja, ponekad za raspolaganje nenamjenskih sredstava, dolazi do posebno teških situacija kada istraživač izvrši zadatak, za koji je pripremljen, zatim da se mora vratiti u realno sadašnje stanje, te se opravdati o nenamjenskim finansijskim i materijalnim sredstvima.

Iz opisanog lahko možemo da prepoznamo sve okolnosti koje se moraju poštovati pri počinjanju djela s prikrivenim istražiteljima;

- nadarenost, školovanost i opremljenost,
- brižno izrađena legenda,
- poseban način vladanja,
- moralno djelovanje u okviru zakona,
- mogućnost povratka u realno stanje po izvršenom nalogu.

Kako primjećujemo, u kriminalu u svijetu je sve bolja organizovanost. S klasičnim metodama policija je nemoćna pri otkrivanju skupina organizovanog kriminala. U borbi protiv takvih oblika kriminaliteta se mora zato organizovati policija. U primjerima organizovanog kriminala nemamo klasičnog odnosa izvršilac-žrtva. Žrtve nisu zainteresovane za prijavu izvršioca (takav je primjer kod prodaje droge). Upravo zato ne možemo unaprijed predvidjeti kraj izvršiocima. Osim toga, moguće je sa klasičnim policijskim metodama spriječiti se izvršiocima kojih nema u hijerarhijskoj strukturi kriminalne skupine. Ukoliko želimo uhvatiti te koji su sve više u samom vrhu, moramo upotrijebiti druge metode rada i upravo upotreba prikrivenih istražitelja je jedna od takvih metoda. Na taj način borba protiv organizovanog kriminala se pokazala uspješna u Nizozemskoj, gdje je snažno i politički poduprta akcija protiv organizovanih kriminalnih djelatnosti. S prikrivenim istraživačem prodire se u rukovodne strukture organizovanih kriminalnih skupina, koji sa aktiviranjem vodećih struktura dosežu do unutrašnje cjelokupne organizacije. U literaturi o prikrivenim istraživanjima dolazimo do saznanja, da istraživač ne smije navoditi na krivično djelovanje, izvršavati krivična djela pri obavljanju istraživanja. Zato je bit istraživačkog rada otkrivanje i prikupljanje dokaza krivičnih djela kriminalne skupine, s tim da istraživač pri tim krivičnim djelima nije učesnik ni izvršilac. U njemačkom zakonodavstvu se prikriveni istražitelj upotrijebi pri otkrivanju većeg kriminala, gdje druge kriminalističke metode ne daju rezultate. Prikriveni istraživač u svom radu ne smije izvršavati krivična djela jer je i on krivično odgovoran za svoje prekorachenje. Za njegova djela je potrebna saglasnost državnog tužioca.

Uloga države u sprječavanju kriminalnih krivičnih djela nije na izazivanju krivičnih djela, zato se postavlja pitanje upotrebe prikupljenih dokaza. Tako policija ne smije upotrijebiti sredstva koja su u suprotnosti s načelima pravne dežave. Mjera do koje prikriveni istraživač može obavljati djelatnost u kriminalnoj organizaciji, jeste tačno utvrđena, zasniva se na njihovoj pasivnosti i na neaktivnom učestvovanju u djelatnosti

organizacije. Kada prikrivenog istražitelja uvede policija, potreban je odgovarajući nadzor nad takvim istraživačem. Pri tome je najviši problem, da takav nadzor obavlja tužilaštvo kao organ gonjenja u prekrivičnom postupku, jer se tako najlakše postiže o upravljačkom djelovanju nad prikrivenim istražiteljem. Po obavljenom nalogu, postavlja se novo pitanje, da li takvog prikrivenog istražitelja treba upotrijebiti, za svjedočenje na sudu. U tom smislu tužilac zagovara stajalište da takvog prikrivenog istražitelja nije dobro upotrijebiti kao svjedočenje u daljnjem postupku. To bi ugrozilo njegov dalji rad i njegovu životnu sigurnost. Zato prikriveni istražitelj prikuplja indicije i dokaze o kriminalnom djelovanju; ne smije se upotrebljavati na nova krivična djela ili njihove slične oblike.

U uporedbi s prikrivenim istraživačem, o kome smo do sada govorili, pravo je mjesto da kažemo nešto o takozvanom »tajnom agentu » kako ga poznaju SAD. Kao što ćemo vidjeti, postoje razlike između prikrivenog istražitelja, kako ga poznajemo u nekim evropskim državama i tajnog agenta, kako ga poznaju u SAD.

Djelovanje tajnog agenta je dugotrajnije i za razliku od prikrivenog istražitelja djeluje po vlastitim nahodnjima. Pod određenim okolnostima za uspješno izvršavanje svojih naloga može da stvori neka kažnjiva djela. Njegova uloga nije tačno određena i lahko se mijenja u pogledu sticanja, koja se mijenja, s obzirom na karakteristike i obim kriminalne djelatnosti odgovarajućih kriminalnih skupina ili kriminaliteta na određenom području. Pri tome moramo ponoviti da za takvog agenta više dolaze do izražaja lične sposobnosti, jer mora djelovati prema vlastitoj inicijativi i poštovati načela pravne države, pokušati se udještvoovati u kriminalne aktivnosti i prilagoditi se kriminalnom načinu življenja. Pri tome je kreiranje legende još više potrebno nego kod prikrivenog istražitelja. Posebna nesigurnost za takvog agenta prijeti od onih koji su mu nadređeni radi usklađivanja njegovog rada. Upravo tako mora agent dati priču svakih šest mjeseci, na osnovu pitanja, državni tužilac produžava njegove naloge za sljedećih šest mjeseci. (Organized crime Presentation, gradivo seminara FB/ : Ljubljana 1995.)

Glavna namjera prikrivenih istražitelja i agenata je sprječavanje daljnjih kriminalnih djela te onemogućavanje i otkrivanje rukovodnih lica u kriminalnim organizacijama. Upotreba prikrivenih istražitelja i agenata je jedan od uspješnih odgovora u borbi protiv organizovanog kriminala. Upotreba prikrivenog istražitelja zahtijeva brojne pripreme i učešće institucija koje se bore protiv kriminala. U takav rad moraju biti uključeni predstavnici policije, tužilaštva, sudstva pa i politike, jer svaka upotreba prikrivenog istražitelja može da ugrozi temelje pravne države radi

mogućnosti zloupotrebe i prikrivanje ovlaštenja. Pri tome spomenimo negativnost, koja prijete prikrivenom istražitelju i agentu. Radi velikog psihološkog pritiska i kretanja u kriminalnom okruženju, strahu za svoje i raspolaganju s nenamjenskim sredstvima, agent se lahko poistovjećuje, ili pak izgubi život. Zato u SAD uvode svake godine psihološko testiranje, seminare i savjetodavne razgovore. Ukoliko dođe do razotkrivanja tajnog agenta, takav agent se uključuje u program za zaštitu, što predstavlja dodatne troškove za državni budžet.

Analize koje se bave razrješavanjem organizovanog kriminala, kojih je ipak manje, pokazuje da postoje oni koji zagovaraju tezu da osnovna ljudska prava i slobode nije moguće kršiti, da bi suzbili organizovani kriminal. Međunarodne konvencije, koje obrađuju područje suzbijanja organizovanog kriminala, ne predviđaju da pri suzbijanju nije moguće odstupiti od ustavno zagwarantovanih ljudskih prava i sloboda. (United Nation Action Against Organized Crime, 1995.) Sve redom govore da moraju biti zakonski određeni slučajevi, pod kojim je moguće odstupiti od načela ustavno zajedničkog osiguranja ljudskih prava. Stvar je odgovarajuće kriminalne politike da odluči, detaljno se opredijeli u kojim slučajevima organizovanog kriminalna djelatnost može da ugrozi sigurnost države. Kao što vidimo, posebne metode borbe protiv organizovanog kriminala su, koliko-toliko, efikasno oružje pri sprječavanju organizovanog kriminala. Razumljivo je da se metode zloupotrebe neselektivno upotrebljavaju, i za svake druge oblike prikupljanja informacija u sprječavanju djela. Lahko neke od metoda globalno posežu i u ljudske slobode i prava, pri čemu je potrebna zakonska regulativa i dodatni nadzor. Upravo zato treba detaljno odrediti u kojim primjerima je moguće upotrijebiti ponuđene metode. Takvo opredjeljenje nije stvar kriminalistike, nego kriminalne politike. Mjere pripremljene u borbi protiv organizovanog kriminala, koje bi morala donijeti kriminalna politika, morale bi u sebi sadržavati prevenciju, izvršno krivično zakonodavstvo i usklađen rad policije i pravosuđa do poštivanja međunarodnih preporuka i radnji. Osim toga, treba usporediti, da u borbi protiv organizovanog kriminala dobijemo jasnu podjelu i informisanjem javnosti o obimu i djelovanju organizovanog kriminala, i mogućnost za njegovo sprječavanje. Zato treba upotrebu prikrivenog istražitelja upoznati i sa brojnim iskustvima u svijetu.

Evropa pokušava da iz iskustva Sjedinjenih Američkih Država preuzme modele mjera za borbu protiv organizovanog kriminala, mada se zna da se mjere ne daju direktno prenositi u datu sredinu. Zato se obično s nekim modifikacijama primijene u datu okolinu.

Uspješno suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu u uvjetima koji su aktuelni u našem društveno-političkom i ekonomskom životu, zahtijeva sveobuhvatnu akciju u kojoj učestvuju nadležni državni i društveni subjekti radi sprječavanja pojavnih oblika organizovanog kriminaliteta. U primjeni preventivnih mjera mora se polaziti od usvojenih međunarodnih standarda i normi, koji su ranije razmotreni. U primjeni preventivnih mjera uvijek se mogu imati u vidu osnovni elementi koji kontrolišu organizovani kriminalitet: jaka, stabilna i hijerarhijski postavljena kriminalna organizacija, odnosno postojanje kriminalnih veza sa organima vlasti, državom, njenim organima i drugim značajnim organima. Na osnovu sagledavanja do kojih se došlo provedenim istraživanjem, a uzimajući u obzir iskustva stranih zemalja gdje su ispoljeni znatno organizovaniji i složeniji oblici organizovanog kriminaliteta, moguće je, u određenoj mjeri, prognozirati razvoj i buduće ispoljavanje organizovanog kriminaliteta, ne samo u odnosu na postojeće oblike nego i u nastajanju njihovih novih oblika. U kojoj mjeri će organizovani kriminalitet uspjeti da se održi i da se razvija, zavisit će od postojanja povoljnih uvjeta u društveno-ekonomskom i političkom životu koji omogućuju njegovo egzistiranje, odnosno od spremnosti države i svih nadležnih subjekata da se efikasnim preventivnim mjerama suprotstave organizovanom kriminalitetu. Uspješna prevencija i kontrola organizovanog kriminaliteta zahtijeva racionalnu strategiju sprječavanja, koja će odgovarajućim ekonomskim, pravnim i političkim mjerama, stvarati povoljnije uvjete za sprječavanje organizovanog kriminaliteta, odnosno sprječavanje njegove ekspanzije.

Uspješna strategija sprječavanja podrazumijeva izgradnju privrednog sistema donošenjem konzistentnih ekonomskih mjera i odgovarajućih pravnih propisa, gdje u prvom planu mora da bude prisutna adekvatna djelatnost države. Sigurno je da je u okviru cjelokupne aktivnosti u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu, pored postojećih metoda, potrebno stalno usavršavati i uporedo pronalaziti nove i savremenije metode koje će garantovati veći stepen efikasnosti u borbi protiv već ispoljenih oblika organizovanog kriminaliteta. U tom kontekstu posebno je značajno da država odgovarajućom djelatnošću u okviru svojih nadležnosti stvori uvjete koji će nadležnim organima omogućiti da djelatnost usmjere u pravcu određenih kriminalnih pojava, za koje postoji osnovana pretpostavka da su već uspostavile odgovarajuće veze sa državom, njenim organima, utjecajnim političkim partijama i strankama i većim privrednim i finansijskim subjektima.

Sprječavanje organizovanog kriminaliteta mora da prevazilazi entitetske okvire u mnogo većem obimu nego što se danas čini, budući da se s tim ciljem mogu koristiti mnogi instituti međunarodne saradnje, kao i oblici saradnje putem Interpola.